

VEDA A RIADENIE SPOLOČNOSTI

Silný sociálny tlak na uspokojovanie potrieb riadiacej činnosti vedie zákonite k úsiliu o hlbšie vystihnutie foriem spoločenského riadenia a ich funkčnosti. I v tejto oblasti, o spoločenskej angažovanosti ktorej nemôže byť pochybnosti, vystupujú do popredia dve základné úlohy: absorbovať v maximálnej miere racionálne jadro vyspelých riadiacich sústav vo svete a súčasne komplexne a pri rešpektovaní požiadavky interdisciplinárneho prístupu rozpracúvať túto problematiku z hľadiska našich konkrétnych podmienok.

Vydanie zborníka *Věda a řízení společnosti*¹ vychádza predovšetkým z potrieb politickej praxe, i keď jeho tematická štruktúra naznačuje (a v tomto štádiu to ináč ani nemôže byť) encyklopedicko-informatívnu povahu tohto kompendia. To, prirodzene, v nerovnakej miere ovplyvňuje hĺbku jednotlivých statí, väčšiu alebo menšiu príťažlivosť jednotlivých tém. V samotnej spoločenskej praxi možno sa stretnúť popri určitom skepticizme voči možnostiam vedeckého riadenia aj so značne zjednodušujúcimi postojmi, bagatelizujúcimi najmä spomínanú viacpredmetovosť riadenia, resp. stavajúcimi proti sebe jednotlivé špecifické inštrumentálne postupy (napr. uplatňovanie kybernetického prístupu proti sociologickému a pod.).

Štrnásť obsiahlejších statí zborníka nachádzajúcich sa v 4 samostatných oddieloch a prílohách obsahuje však predsa len závažný teoretický príspevok k analýze činnosti „riadiacich“ a „riadených“. Máme na mysli hľadisko *funkčného* prístupu k riadeniu, sprostredkovanému na modernej úrovni kyberneticko-matematickým inštrumentárium a stále viac aj filozoficko-

sociologickým prístupom. Je celkom prirodzené, že editor zborníka (doc. M. Král) i jednotliví autori, rešpektujúci už doterajšou literárnou produkciou skutočne najprogressívnejšie „výhonky“ postupne sa konštituujúcej všeobecnej „teórie riadenia“ s jej integračnou funkciou, nezdôvodňujú znova v jednotlivých statiach objektívnu nevyhnutnosť vedeckého riadenia, danú závažnými kontextami vedecko-technickej revolúcie a samotnej dynamiky socialistickej spoločnosti, jej integračných a diferenciačných mechanizmov. Vstupné úvodné poznámky M. Krála i jeho práca *Vedecko-technický pokrok a riadenie spoločnosti* stávajú nekonvenčnou formou problematiku organickej spätosti vedecko-technickej revolúcie a regulácie sociálnych procesov. Nie sú iba „potvrdením“ správnosti téz a hypotetických záverov práce kolektívu R. Richtu. Vyúsťujú celkom logicky do seriózneho pokusu o „inventarizáciu“ parametrov kladených na profesionálne riadenie. Príznačná je záverečná poznámka tejto neobyčajne podnetnej state: „... Žiadna krajina sa nemôže natrvalo izolovať od vedecko-technického pokroku. Možno byť iba vpredu alebo vzadu so všetkými politickými a hospodárskymi dôsledkami, ktoré z toho vyplývajú“ (str. 45).

Technické, resp. technologické aspekty riadenia, i so zreteľom na zavádzanie a uplatňovanie prvkov modernej matematiky, sú obsiahnuté v statiach Ing. P. Pelikána (*Kybernetika ako všeobecný základ teórie riadenia spoločnosti*, str. 85 až

¹ *Věda a řízení společnosti*, Svoboda 1967, 499.

136, *Samočinné počítače, ich funkcie, programovanie a použitie*, str. 434—471) a prof. Dr. B. Kordu a Ing. R. Rychetníka (*Úloha matematiky pri zvedčení riadenia spoločnosti*, str. 163 až 184).

I keď sa problematike spoločenskej aplikácie kybernetiky venuje stále väčšia pozornosť v iných publikáciách,² má príspevok O. Kýna *Spoločenská aplikácia kybernetiky* veľký význam, pretože spresňuje názory a predstavy o možnostiach kybernetiky v spoločenskej praxi, ktoré obyčajne vychádzajú z predstavy o akýchsi nevyhnutných rozporoch medzi „technicistickým“ a „politickým“ prístupom. Práca upozorňuje na nevyhnutnosť rešpektovania osobitosti spoločenských systémov (na rozdiel od biologických a technických), pričom používanie pojmov „cieľov“ a „cielavedomý“ musí vychádzať zo stochastickej povahy spoločenských procesov. V súvislosti s rozborom jednotlivých aspektov rozhodovacích procesov (str. 149 n.) žiadala by sa — už i vzhľadom na preambulu zborníka, v ktorej sa zdôrazňuje interdisciplinárna povaha teórie riadenia — hlbšia teoretická konfrontácia niektorých kategórií (napr. rozhodovanie, decentralizácia, centralizácia) s rovnomenými kategóriami z teórie a sociológie organizácie, praxeológie a pod.

Je veľkým kladom zborníka, že v niekoľkých samostatných statiach venuje pozornosť základným metodologicko-teoretickým problémom vedy (resp. vied) o riadení. Na prospech vecí sa v nich rozširujú doterajšie bežné predstavy o spoločenskej funkcii riadenia, o dialektickej komplementarite riadiacich a riadených sústav. Týka sa to predovšetkým záverečnej state doc. V. Lamsera *Sociológia a poznávanie spoločenskej skutočnosti* (str. 472—494), zaoberajúcej sa prevažne gnozeologicko-teoretickými problémami kvalifikovanej výskumnej činnosti a sociologických výskumov ako jedného z jej možných typov.

Práca prof. V. Tlustého *Všeobecné filozofické a sociologické problémy riadenia*

(str. 46—82) nastoluje problematiku riadenia vo všeobecnejšej rovine³, ale zároveň si kladie za úlohu rozbor sociologických problémov súvisiacich s novým modelom plánovania a riadenia socialistickej spoločnosti. Autor opodstatnene rozširuje predstavy o dimenziách riadenia na plánovaciu činnosť. Sociologický prístup k tejto problematike charakterizuje požiadavka zvýšeného rešpektu stimulov a mechanizmov spoločenskej (teda i pracovnej) aktivity a iniciatívy, ako aj požiadavka normatívnej i hodnotovej orientácie kolektívov a jednotlivcov. Štruktúrálnofunkčný prístup k riadiacej praxi predpokladá súbežné skúmanie štruktúry riadenia i organizácie. V odlišení byrokratických a demokratických štruktúrnych typov organizácie a riadenia nachádza široké pole uplatnenia i pre empirické výskumy efektívnosti riadenia v konkrétnej závislosti od príslušného typu organizácie a naopak, organizácie ako adaptabilného nástroja konkrétneho typu riadenia. Ide prirodzene o rozpracovanie celého radu ďalších prístupov k skúmaniu tejto problematiky napomáhajúcich realizáciu základnej autorom sledovanej myšlienky, „...aby sa o štruktúre, funkcii a dynamike socialistickej spoločnosti neuvažovalo iba podľa hlásaných uznaných princípov, ale aby sa sociologicky študovali objektívnymi metódami, ktoré umožňujú porovnávať skutočnosť s ideálom, modelom a predstavou“ (str. 81).

Už doterajšie výsledky teoretickej diskusie o postavení a funkcii politickej vedy v socializme poskytujú reálnu základňu pre nevyhnutný teoretický rozbor praktického „fungovania politiky“, pre analýzu politického riadenia spoločnosti, pre hlbšiu, sociologicky fundovanú analýzu systému demokracie atď. Zaradenie prác

² Napr. O. Kýn - P. Pelikán, *Kybernetika v ekonomii*, Nakladatelství politické literatury, 1965. *Kybernetika ve společenských vědách*, ČSAV, Praha 1965.

³ Pozri Kľofáč - Tlustý, *Soudobá sociologie I*, Praha 1965, 321—324.

doc. F. Šamalík (*Základné problémy politického riadenia spoločnosti*, 187—210) a doc. Z. Mlynára (*Politika, demokracia a vedecké riadenie spoločnosti* 211—238) nemá preto len akýsi „zdvorilostný“ význam. I týmto otázkam sa v poslednom čase — žiaľ, zatiaľ prevažne na stránkach právnických časopisov — venuje nezvyčajná pozornosť, uplatňujú sa nové pohľady a kritériá vytvárajúce stabilnejšie záruky hlbšieho stupňa teoretického poznania a progresívnych zmien spoločenskej praxe. Ideovo-teoretickým východiskom Šamalíkovej štúdie je filozoficko-antropologický a sociologický prístup k človeku, individu a jeho interakčného mechanizmu, jednota makroštruktúrneho a mikroštruktúrneho prístupu. Tým, prirodzene, nadobúda i neodmysliteľný triedny prístup, klasifikácia pozícií a postojov ľudí cez prizmu ich spoločensko-triednej začlenenosti odlišnejší obsah, sebe vlastnú dynamiku. Autorovo konštatovanie o vnútornej väzbe politickej štruktúry v zmysle syntézy demokratizmu a racionalizácie vyjadruje trvalú požiadavku skúmania a optimálneho zabezpečovania jednoty antropologického a inštitucionálneho momentu socialistickej demokracie. To určuje i optiku skúmania moci, mocenských vzťahov, spojených s problematikou racionálneho používania moci, s efektívnym nakladaním so spoločenskými prostriedkami, so spoločenskou iniciatívou a talentmi (str. 203). Mocenský aspekt riadenia, problematika štruktúry moci, autority je i v socializme natolko závažná, že sa ňou treba zaoberať osobitne, z hľadiska reálnych možností donútenia (hrozby donútenia), presvedčovania, resp. manipulácie. Na inom mieste, v širšom kontexte a v mnohom smere originálnym prístupom rieši autor i v tejto súvislosti aktuálnu problematiku práva ako nástroja riadenia.⁴ Jeho funkčnosť je podmienená tým, ako ukazuje autor (str. 210), do akej miery rešpektuje charakter spoločenských vzťahov a politickej štruktúry spoločnosti.

Štúdia Z. Mlynára, venovaná reláciám

politiky, demokracie a vedeckého riadenia spoločnosti, organicky nadväzuje na predošlú prácu. Autor tejto štúdie napísal mnoho knižných i časopiseckých prác o problematike socialistickej demokracie. Humanizačná funkcia vedy pôsobí nesporne pozitívne na rozvoj demokracie. Časté výrazné (a niekedy dosť zjednodušené) stávanie problematiky vzájomného vzťahu demokracie a odbornosti má svoju oveľa širšiu spoločenskú bázu formulovaných autorom v tom zmysle, že „... v socialistickej spoločnosti je možné, aby demokracia bola rozvíjaná ako nástroj vedeckého celospoločenského riadenia... a to v tom zmysle, že bez demokratizmu nemožno uplatniť ani vedu, nemožno objektívne poznať spoločenské potreby a možnosti reálneho spoločenstva ľudí“ (str. 230). Prípadná je i iná autorova poznámka o potrebe vedeckého prístupu k analýze štruktúry a fungovania politického systému socializmu, pretože „... v dejinách ešte nikdy nebol v spoločenskej praxi reálny politický mechanizmus spoločnosti (ani socialistickej) dôsledne v tomto zmysle vytváraný za rozhodného prispenia vedy“ (str. 232). Komplexnosť prístupu k skúmaniu politického systému socializmu možno — zhodne s autorom — vytrasovať v rovinách skúmania konkrétnej historičnosti, vzájomného vzťahu sociálnej a politickej štruktúry, v rovine potrieb a všeobecných zákonitostí pôsobiacich v akýchkoľvek riadených systémoch, v rovine objektívneho pohybu ekonomiky a napokon relatívnej samostatnosti právnych vzťahov.

State J. Chlumského *Riadenie kapitalistickej ekonomiky* a A. Červínku *Hospodárske riadenie socialistickej ekonomiky* vyznačujú sa spoločným úsilím o teoreticky hlbšie chápanie štruktúry podnikového mechanizmu, ktorého determinácia rozdielnymi sociálnoekonomickými systémami neznižuje nijako význam spoločných, podnikovému mechanizmu „ako takému“

⁴ Fr. Šamalík, *Človek a inštituce*, Svoboda 1967, 354.

vlastných čít. Ich skúmaniu sa zatiaľ u nás, s výnimkou ekonomických prác stumulovaných najmä novým modelom riadenia, nevenovala primeraná pozornosť. To sa napr. týka i rozboru ekonomickej štruktúry spoločnosti vôbec, "kde sme — ako sa poukazuje v práci J. Chlumského (str. 266) — ostali dlhší veľa i Marxovmu dedičstvu. Podnetná je autorova štúdia o aplikabilite teórie systémov a ich klasifikácie (uskutočnenej napr. K. Bouldingom) v ekonomickom riadení. Autor kriticky na adresu spoločenských vied konštatuje, že „zďaleka ešte nedosiahli stupeň, ktorý by umožňoval rozoberať problémy spoločenského vývinu v teoretickom systéme adekvátnom stupňu vývoja reálneho objektu“ (str. 260).

Červinkova štúdia venovaná problematike ekonomického riadenia za socializmu nadväzuje organicky na predošlú prácu, zasahuje však ešte oveľa hlbšie do základných filozoficko-teoretických problémov socializmu. Prekonáva — podľa našej mienky — úspešne niektoré nesprávne prístupy k vysvetľovaniu ďalšej neudržateľnosti starého administratívno-direktívneho systému riadenia metafyzicky odtrhovaného od ľudského faktoru. „Fungovanie modelu administratívneho riadenia formuje spätne i vedomie ľudí. Ľudia — vplyvom svojho postavenia v systéme riadenia — začínajú považovať takýto systém

za jedine možný a spájajú ho so samotnou podstatou socializmu, i keď tento model riadenia hamuje ďalší rozvoj výrobných síl...“ (str. 273). V súvislosti s kontrapozíciou administratívneho a ekonomického modelu riadenia upozorňuje autor na škodlivosť prežívajúcich predstáv absolutizujúcich v podnikovom mechanizme buď výlučne vlastnícku funkciu, buď funkciu tovarového výrobcu.

Sborník Veda a riadenie spoločnosti dostáva sa do rúk verejnosti v dostatočne veľkom náklade v období, keď sa sociálny tlak na teoretické zvládnutie riadenia spoločenských procesov nepomerne zväčšuje a provokuje i primerané realizačné úsilie. Idea sborníka vychádza — ako sa hovorí v úvodnej poznámke editora — z požiadavky koncepcného oboznámenia predovšetkým politických pracovníkov s problematikou riadenia, na ktorej možno budovať schopnosti samostatnej orientácie v špeciálnych prístupoch, ktoré jednotlivé oblasti spoločenského riadenia predpokladajú. Vzhľadom na dosiahnutý stav teoretického rozvoja jednotlivých disciplín z oblasti riadenia vo svetovom meradle a na reálnosť ich aplikability možno konštatovať, že väčšina prác v sborníku i sborník ako celok poslúžia účinnejšie širšiemu okruhu záujemcov a vysokoškolským študentom.

Otakar Mošner

FILOZOFICKY O NÁBOŽENSTVE

Problémy, ktoré nastoľuje filozofická antropológia, naznačujú, že filozofická kritika náboženstva sa opäť stáva predmetom záujmu filozofov, lebo, parafrázajúc Feuerbacha, podnetom pre antropológiu môže byť teológia. Okrem tzv. filozoficko-antropologického prístupu k náboženstvu ostáva ešte marxistickým filozofom nie málo čo povedať o výslovne filozoficko-metodologických otázkach kritiky náboženstva. Tento názor si čitateľ potvrdí pri prečítaní monografickej štúdie sov. filozofa D. M. Ugrinoviča *Filozofické problémy*

kritiky náboženstva s podtitulom O špecifičnosti náboženstva a jeho mieste v spoločenskom vedomí.¹

Sociálnymi zdrojmi náboženstva sa zaoberá prvá kapitola. Na konkrétnom etnografickom a historickom materiáli sa autor pokúša dokázať, ako určité stránky spoločenského bytia v jednotlivých spo-

¹ D. M. Ugrinovič, *Filosofskije problemy kritiki religii* (O špecifiky religii i ee meste v obščestvennom soznanii), Izdatelstvo Moskovskogo universiteta, 1965, 348.